

KAKSI TEOSTA SUOMEN MURTEISTA

Kalevi Wiik *Sano se murteella. Minkälaisia suomen murteet ovat ja missä niitä puhutaan.* Tampere: Pilotkustannus 2006. 457 s. ISBN 952-464-447-9.

Kalevi Wiik *Suomen murteiden kartasto: A Murreilmiöiden levikkejä, B Murrealueita ja rajoja.* Turku: [Kalevi Wiik] 2006. 278 s. ISBN 952-99157-9-9.

Kalevi Wiik julkaisi vuonna 2006 kaksi mittavaa teosta suomen murteista. *Sano se murteella* -teos jakaantuu kolmeen osaan. Karttoja on tekstiin upotettuna 281, taulukoita 50 ja kuvia 14. Kaikista niistä on kirjan lopussa luettelot selityksineen. Lisäksi mukana ovat pitäjännimien lyhenteet sekä kymmensivuinen käsitteitä ja terminologiaa käsittelevä hakemisto. Kirjallisuusluettelo kattaa noin seitsemän sivua. Teoksessa ei ole viittausta erilliseen, samana vuonna ilmestyneeseen karttakirjaan.

Toinen samana vuonna ilmestynyt kirja on Suomen murteiden kartasto. Se koostuu kahdesta osasta: A) Murreilmiöiden levikkejä, kartat 1–162 ja B) Murrealueita ja rajoja, kartat 163–289 eli karttoina samat sisällöt kuin *Sano se murteella* -teoksen I ja II luvussa. — *Sano se murteella* -teokseen on viittaus ainoastaan takakannen esittekstissä.

Sano se murteella -teoksensa alussa Wiik määrittelee tehneensä **oppikirjan**, joka opettaa, minkälaisia ilmiöitä suomen murteissa esiintyy (s. 15). Samalla hän tähdentää, että kyseessä ei ole niinkään tieteellinen tutkimus, vaan sillä on käytännöllinen tarkoitus. Lukija herää kysymään, mitä tämä huomautus tieteellisyyden puuttumisesta merkitsee suhteutettuna siihen, että pohjana ja taustana on paljon tieteellisiä tutkimuksia ja teos on tarkoitettu opetuskäyttöön — myös yliopistoon. Sisällössä on paljon myös kirjoittajan omien pohdintojen tuloksia. Eikö niitä ole tarkoitettu tieteellisiksi?

Koska teoksia on kaksi, käsittelen ne aluksi erikseen. Lopuksi vertailen lyhyesti

ja pohdin kahden erillisen kirjan tarpeellisuutta ja käyttökelpoisuutta.

SANO SE MURTEELLA

Kirjan ensimmäisessä luvussa luetellaan suomen murteiden ryhmät ja niiden alaryhmät. Luku sisältää myös kartan. Tässä yhteydessä toivoisi kommenttia ja kannanottoa Heikki Paunosen esittämään murteiden kolmijakoon: itä-, länsi- ja pohjoismurteet (Paunonen 1991: 75–79). Asiaa sivutaan kyllä lyhyesti keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden yhteydessä (s. 312), tosin ilman lähdeviitettä, vaikka Paunosen julkaisu kirjallisuusluettelossa mainitaankin.

Toisessa luvussa (s. 30–186) käsitellään noin kolmeakymmentä murteiden tutkimuksen ja erottamisen kannalta tärkeää ilmiötä, jotka koskevat konsonantis-toa, vokaalista, sananrajoja, suffikseja ja pronomineja. Kommentointia olisi vaatinut se, että kartoista puuttuvat kokonaan Suomen pohjoisimmat pitäjät sekä Norjan alue. Kettusen alkuperäisessä kartastossahan ne ovat pienennettyinä.

Toisen luvun monista yksityiskohdista voisi keskustella paljonkin. Toivottavaa on, että esimerkiksi geminaatioiden synty ja diftongireduktion historia (s. 136–139) saavat aikaan keskustelua, kuten kirjoittaja esittääkin. Samoin kannanottoja kaipaaisivat myös selitykset mahdollisista ruotsin kielestä tulleista vaikutuksista sekä suomen ja viron yhteisistä piirteistä (esim. s. 154). Viittaukset nykyiseen kielen muuttumiseen ovat liian yleistäviä, esim. *korkee*-tyypistä

▷

television kielessä ainoana mahdollisena (s. 156).

Teoksensa keskeiseksi päälähteeksi kirjoittaja ilmoittaa (s. 15) Lauri Kettusen ja Martti Rapolan julkaisut. Muutamissa kohdissa Kettusen selitysten tarkempi huomioon ottaminen olisi ollut tarpeen. Esimerkiksi sananloppuisen *k:n* käsittelyä kartan 142 (s. 167–168) ohella ei voi pitää onnistuneena. Kirjoittaja on tulkinnut muutoksen $*k > t$ koskevan kaikkia tapauksia. Kettunen on kuitenkin täsmentänyt sen koskeneen vain historiallisia **ek*-nomineja (1940 III B: 59). Tämä asia on tehnyt eteläpohjalaisten murteiden selitykset sekaviksi (s. 295–296). Kahdessa keskeisessä äännerakenteen piirteessä lukija kaipaa lisää taustatietoa: *d:n* (kartat 34 ja 36–53) ja *ts:n* (s. 109–114) nykyiset yleiskieliset kirjoitus- ja ääntämisasut olisivat välttämättä vaatineet pienen matkan myös kirjakielen historiaan.

MURREALUEET

Teoksen ehkä keskeisimmin opiskelumateriaaliksi ja ainakin harjoitusmateriaaliksi tarkoitettu osa käsittää murrealueiden ja niiden kielellisten tuntomerkkien esittelyn, harjoitustekstit ja autenttiset murrenäytteet. Osan pääperiaatteet kirjoittaja esittelee jo teoksen alkusanoissa (s. 18–21).

Kolmas luku alkaa länsi- ja itämurteiden perusjaolla, ja taulukossa 1 on kuvattuna rinnakkain 38 piirrettä siten, että kunkin asian kohdalla on viittaus Kettusen karttaan ja Rapolan (1969) teokseen. Alussa on viisi piirrettä kahteen kertaan. Taulukon järjestys noudattaa Rapolan dispositiota. Aikaisemmasta kirjoittajan vuoden 2004 julkaisusta on kaksi karttaa. Luku päättyy tulevia sivuja ennakkoiden kirjoittajan itse laatimiin samansisältöisiin länsi- ja itämurteen mukaisiin teksteihin, joissa ei ole otettu huomioon äänne- ja muotorakennetta. Tosin länsimurteiden tekstissä on *karitta*

eikä *karitsa*. Suomen murteiden sanakirjan arkistosta olisi varmasti ollut saatavissa ainakin muutama valmis levikkikartta asiaa havainnollistamaan.

Itä- ja länsimurteiden alaryhmien esittelyt koostuvat seuraavista osista: alueen määrittely ja rajaaminen, historiallinen katsaus, murteiden tuntomerkkien esittely sekä taulukkona että sanallisesti, seipitetty murreteksti, joka on osassa myös yleiskielisenä. Seipitettyyn tekstiin kuuluvat tehtävät ja niiden ratkaisut. Lopuksi on autenttinen, aikaisemmin julkaistu teksti. Tämä perusjärjestys ei kuitenkaan toteudu johdonmukaisesti.

Käsittelen seuraavassa luvun sisältöä niin, että otan kokoavasti esille alueiden historian, murteiden tuntomerkit ja harjoitustekstit.

ALUEIDEN HISTORIA

Murrealueiden käsittelyt alkavat yleensä kunkin murteen kuvauksella ja rajaamisella. Esittelyyn liittyy karttoja ja samalla viittauksia murteista tehtyihin kuvauksiin. Tekstin yhteydessä on lukuisia karttoja, joista pääosa on kirjoittajan omista (Wiik 2004) julkaisuista, tosin lähdeviitteitä on epäjohdonmukaisesti.

Kokoavasti voi sanoa, että alueiden käsittelyt poikkeavat toisistaan. Osasyynä tähän on varmasti se, että tutkittua tietoa eri alueiden historiasta on eri määriä käytettävissä. Esimerkiksi lounaismurteiden (s. 193–215) ja lounaisten siirtymämurteiden esittely (s. 266–285) on monipolvinen ja lukijalta ja kirjan käyttäjältä todella painutumista vaativa mm. siksi, että hämäläismurteiden jakso tulee niiden väliin (s. 217–265).

Koska kirjassa käsitellään ensin länsimurteet ja sitten itämurteet, näiden murteiden synnyn yhteiset pohjat ja asutuskerrostumat sekä asutuskiilat tulevat osittain

esille alueiden yhteydessä, esimerkiksi hämäläis- ja keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden esittelyssä mainitaan savolaisvaikutus (s. 224 ja 309). Huomattava on, että peräpohjalaismurteiden yhteydestä tällainen sanallinen yleiskatsaus puuttuu kokonaan. Eri kerrostumia ja vaikutusalueita on kuvattu pääasiassa vain kartoissa (s. 339–357), mutta ei tekstinä kuten esim. Paunonen on tehnyt (1987: 211–237). Tältä alueelta olisi ollut tarpeen käsitellä erikseen myös vuoden 1809 aikaansaama muutos eli valtakunnanraja, joka halkaisi kielialueen. Kokonaan käsittelemättä on jäänyt alueen pohjoisimman osan synty eli kveenimurteiden alkuperä.

Itämurteiden käsittely (s. 357) alkaa suoraan savolaismurteiden ryhmien ja tuntomerkkien esittelyllä. Keskeisen päämurrealueen pohjaksi toivoisi aluksi yleiskuvausta ja sen jälkeen eri ryhmien eriytymisen vaiheiden selvitystä. Asutushistoriallisten näkökulmien käsittely alkaa vasta Savonlinnan murteiden yhteydessä (s. 373 ja 377–378), ja kokonaan käsittelemättä jää Kainuun murteen synnyn historiallinen tausta (s. 379). Huomattava on myös, että savolaisekspansion kaikkein läntisin ryhmä, Keski-Skandinavian metsäsuomalaiset, ei tule millään tavalla esille. Tietoa savolaismurteiden ja yleensä itämurteiden yhteisestä pohjasta on kyllä luettavissa myöhemmin, vasta kaakkoismurteiden yhteydessä (s. 404–408), mutta se olisi tarpeen jo paljon aikaisemmin. Kaakkoismurteiden taustan asutushistoriallisessa katsauksessa (s. 407–408) alueen rajat eri aikoina on kuvattu kartoissa 277 ja 278. Vuosi 1809 täällä tulee esille, mutta täsmentämistä kuitenkin vaatii se, että Vanha Suomi liitettiin muun Suomen yhteyteen vasta vuonna 1812.

Kokoavasti asutushistoriallista katsausta voi pitää tarpeellisena, vaikka osa asioista on tullut esille jo toisessa luvussa eli murrepiirteiden kehityksen näkökulmasta. Yksi

vaihtoehto olisi ollut se, että ainakin yhtenäinen yleiskatsaus olisi ollut nyt lyhyessä ensimmäisessä luvussa, jossa perusjako länsi- ja itämurteisiin on esitelty. Tällä tarkoitan samantapaista katsausta, jonka Heikki Leskinen on esittänyt (1999: 358–371).

MURTEIDEN TUNTOMERKIT

Murrepiirteiden taulukoiden rakenteen kirjoittaja selittää alkusanoissaan (s. 24–25). Huomattavassa osassa niistä on viittaus keskeisen lähteen, Kettusen murrekartan numeroon. Häiritsevää on sarakkeen otsikoinnin kirjavuus. Taulukon jälkeen tulevat vielä piirteiden sanalliset selitykset, mutta ne puuttuvat kokonaan hyvin monista (esim. s. 245–247, 293, 313, 330 ja 360). Sanallisissa selityksissä ja taulukoissa on valitettavasti epätarkkuuksia, joista seuraavassa muutamia esimerkkejä.

Eteläpohjalaisten murteiden esittelyssä (taulukko 17) lähteenä on Rapola (1969: 126–129), jolla on 16 murteen tuntomerkkiä. Taulukon järjestys on kylläkin Kettusen kartan mukainen numerojärjestys. Pois ovat jääneet Rapolan käsittelyn kohdat 8 ja 9, joissa kuvataan kantasuomen *t*- ja *k*-loppuisten nominien muuttumista. Tämä on ristiriitaista sen vuoksi, että asiaa kysytään kuitenkin harjoitustehtävässä (s. 295–296).

Toinen esimerkki epätarkkuuksista koskee jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n esittelyä. Peräpohjalaismurteiden taulukoon (s. 349) on jäänyt virheitä siten, että esimerkkejä on väärissä ruuduissa. Edelleen tämän murrealueen *h*:n käsittelyssä (s. 344–345) on otsikko *Lamphat talhoon*. Ensinnäkään kartassa 249 väreillä eroteltu ei ole onnistunut, koska vaaleanharmaaksi selitetty näkyy valkoisena. On siis luotettava numerointiin 1–3. Kuitenkaan kaakkoishämäläisen Iitin murteen edustukseen ei sovi esimerkki *lamphat talhon* eikä numero 2,

▷

koska alueen edustus on lähempänä tyyppiä 1 *lampahat talohon* (*lampahat taloh*) (ks. esim. Leskinen 1979: 127–128 ja Mantila 1992: 18). Tässä yhteydessä on huomattava, että kaakkoishämäläisten murteiden käsittelyssä (s. 256–262) piirre kyllä tulee esille, mutta sitä ei juuri kommentoida eikä sitä ole harjoitusten tehtävissä. Numerolla 3 on kuvattu Tornion murteen edustusta eli tyyppiä *lamphaat talhoon*, mukana myös metateettinen asu *tahloon*. Metateesi ei kuitenkaan toteudu tässä fonotaktisessa ympäristössä eli lyhyen pääpainollinen tavun jälkeen (ks. ryhmittelyistä Mantila 1992: 153–167). Jos kuvaukseen olisi haluttu sekä metateesin mahdollistavia tapauksia että ei-mahdollistavia, sopiva olisi ollut vaikkapa lauseke *viemhään/viehmään ja kerittemhään/kerittehmään lamphaat*.

HARJOITUSTEKSTIT

Harjoitustekstien lähtökohdat kirjoittaja selittää teoksensa esipuheessa (s. 19–20). Ehkä näiden selitysten paikka olisi paremmin ollut koko pääluvun alussa. Kirjoittajan alkuperäinen suunnitelma oli käyttää Andrus Saaresten (1955) menetelmää kirjoittaa sama teksti eri murteilla, mutta hän toteaa päätyneensä tämän menetelmän muunnelmaan.

Useimmista murteista, myös alaryhmistä, kirjassa on omat tekstinsä, mutta esimerkiksi keskipohjalaisten murteiden esittelyyn ja vertailuun sopii kirjoittajan mielestä sama teksti. Kiitossanoissaan (s. 13–14) tekijä toteaa harjoitusosuuden olleen pitkälle talkootyötä. Hän osoittaa kiitoksensa runsaalle kolmellekymmenelle murteen asiantuntijaksi määrittelemälleen suomalaiselle kielentutkijalle ja lisäksi kolmelle virolaiselle kielentutkijalle. Nämä nimet hän sitten mainitsee myös kunkin tekstin yhteydessä (esim. s. 366).

Osassa harjoitustekstejä on myös yleis-

kielinen versio. Pedagogisesti oikea järjestys olisi ehkä se, että yleiskielinen teksti olisi ensin ja murteen mukainen asu sitten. Näin onkin muutamissa tapauksissa (esim. s. 248). Yleiskielinen teksti kuitenkin puuttuu huomattavasta osasta (esim. s. 212, 264, 268, 271 ja 274). Tätä on ilmeisesti pidettävä tekijän kannanottona siihen, että murre on lähellä yleiskieltä.

Tekstin jälkeen tulevat tehtävät, joiden toimintaan kehottavia verbejä ovat useimmin *etsi* ja *osoita*. Lisäksi ratkaisuja etsitään *mitä-* ja *miten-*kysymyksillä (esim. s. 206). Tehtävien ratkaisut annetaan välittömästi harjoitusosuuden lopuksi. Niissä kysyty kohta on vielä lihavoitu ja kursivoitu. Ratkaisujen paikka voisi olla myös kirjan lopussa.

Tehtäviin ja ratkaisujen selityksiin on valitettavasti jäänyt epätarkkuuksia ja virheitä. Esimerkiksi lounaismurteiden *s-*imperfektin yhteydessä (s. 210) sanotaan, että se on käytössä supistumaverbeissä yleiskielessä. Historiallisestihan muodossa *tykkäsi* imperfektiä on vain *i*. Kaakkoishämäläisten murteiden tehtävässä sanotaan verbimuodon *teen* edustuksen olevan Kaakkois-Suomessa *tien/tiän* (s. 261), mutta sen pitäisi varmaan olla kaakkoishämäläisten murteiden alueella.

Muutamat selitykset ovat sekaannusta aiheuttavia ja epä johdonmukaisia. Esimerkki tällaisesta on Keuruun ja Evijärven murteen kuvauksessa. Asutuskerrostumista esitellään yhtenä savolainen, mutta tehtävän persoonapronominikysymyksessä 11 puhutaan karjalaisesta ja vastauksessa lainausmerkeissä »karjalaisesta» (s. 390–394). Mainittakoon, että piirteiden yleisesittelyssä on käytössä *me-*pronominita ryhmittely karjalais-savolainen (s. 184).

Tehtävätekstien laatiminen on varmasti vaatinut paljon aikaa ja vaivannäköä, jotta kirjoittaja on saanut lyhyeenkin tekstipätkään pakatuksi lähes kaikki murteen tun-

nusomaiset piirteet, jopa hyvin pienitaajuisetkin. Tekstit muodostavat mielenkiintoisen kokeilumateriaalin, mutta on toisaalta muistettava, että tällaiset tekemällä tehdyt tekstit eivät välttämättä anna mahdollista kokonaiskuvaa. Niissä saattaa toteutua vanha viisaus: metsää ei näe puilta.

Kokemukseni mukaan arvioin, että yliopisto-opintojen muutaman opintopisteen laajuisen kurssin (esim. 20 harjoitustunnin) aikana teoksen harjoituksia ehdittäisiin käydä perusteellisesti läpi ehkä pari kolme murrealuetta. Se ei kuitenkaan antaisi kaikista murteista kokonaiskuvaa, jollainen on tavoitteena. Kirjassa olevien autenttisten tekstien mittaisilla teksteillä saavutetaan jo riittävä murteiden ja jopa eri alaryhmien erottelukyky, kunhan riittävistä taustatiedoista on esimerkiksi luennoissa huolehdittu. Harjoitusaineistoa siis on käytettävissä, jos asioita haluaa opetella itsekseen tai esimerkiksi alueellisissa harastuspiireissä. Tavoitteena tällöin ei aina ole kokonaiskuva eikä aikarajoitustakaan aina ole. Tässäkin tapauksessa esimerkiksi ryhmän ohjaajilta vaaditaan suhteellisen laajoja perustietoja.

VIITETEKNIikka JA TERMINOLOGIA

Teoksen 116 nimikettä sisältävä kirjallisuusluettelo on monella tavalla puutteellinen ja viimeistelemätön. Esimerkiksi joskus luettelossa on vain kirjoittajan nimi ja maininta julkaisun aiheesta, mutta ei julkaisun nimeä. Monista mukana olevista julkaisuista puuttuu lisäksi keskeisiä tietoja, esimerkiksi kustantajia ja painopaikkoja. Kirjallisuusluettelon pahana puutteena voi pitää sitä, että läheskään kaikki tekstissä esille tulevat julkaisut eivät ole luettelossa. Lukija siis osaa kaivata ainakin niitä, joihin on viittauksia. Tekstissä on jopa suoria sitaatteja, joiden julkaisutiedot puuttuvat läh-

deluettelosta, esim. Virrankoski (s. 303 ja 308). Kirjoittajan oma julkaisu Suomalais-ten juuret (2002) on kirjaamatta luetteloon; Suomen murteet, Kvantitatiivinen tutkimus on mainittu monisteena (1999), mutta ei vuonna 2004 ilmestyneenä kirjana.

Tekstissä olevien lähdeviitteiden käytön periaatteet kokonaisuudessaan herättävät kysymyksiä, koska kirjoittaja ei ole niitä mitenkään selittänyt. Miksi juuri jokin tietty lähde on mainittu, mutta toisaalla on pitkästi tekstiä ilman yhtään lähdeviitettä (esim. s. 223–225)? Kuinka paljon on sellaisia lähteitä, joita kirjoittaja on käyttänyt, mutta jättänyt pois viitteen ja tiedot myös kirjallisuusluettelosta? Kaiken kaikkiaan lähdeviittausten epäjohtomukaisuudesta seuraa se, että kirjoittajan omat pohdinnat ja ratkaisut eivät ole aina erotettavissa ja suhteutettavissa aikaisemmin sanottuun ja kirjoitettuun. Sisältö voi avautua vain asiaan todella hyvin perehtyneelle.

Yliopistojen suomen kielen opiskelijoiden ja muidenkin oppikirjaksi tarkoitettulta teokselta odotetaan terminologian esittelyltä kattavuutta. Valitettavasti Käsitteitä ja termejä -osassa (s. 425–434) on puutteita, epäjohtomukaisuutta ja viimeistelemättömyyttä, joista seuraavassa muutamia esimerkkejä: Luettelon sisäiset viittaukset eivät ole kunnossa esimerkiksi hakusanoissa *affiksi*, *suffiksi* ja *prefiksi* sekä *analoginen muoto* ja *äännelaillinen muoto*. Osasta on vain hakusana, mutta selitys puuttuu (esim. *diftongiutuminen*). Edelleen on vielä huomattava se, että itse tekstissä tulee esille paljon termejä, jotka puuttuvat luettelosta (esim. *glottalisaatio* (s. 36) ja *hiatus* (s. 349)). Lukijaa olisi myös palvellut se, että hakemistossa termin yhteydessä olisi viitattu sivuun, jolla asia ensimmäisen kerran on ollut tarpeen selittää.

Murteiden geminaatioilmiöt käsitellään kirjan sivuilla 85–101. Vakiintuneesta poikkeavaa on se, että kirjoittaja ei käytä ter-

mejä lounaismurteiden erikoisgemmaatio ja itämurteiden erikoisgemmaatio, vaan käyttää alueellista määrittelyä Lounais-Suomen erikoisgemmaatio ja Itä-Suomen erikoisgemmaatio (esim. s. 22, 85 ja 93). Nimitysten taustana kaiketi on seuraavaksi esille ottamani murrealueiden nimitysten kirjavuus ja vaihtelu.

MURRALUEIDEN JA MURTEIDEN NIMITYKSET

Terminologiaan liittyvänä on syytä ottaa erikseen esille myös kirjoittajan käyttämät murrealueiden ja murteiden nimitykset. Alkulauseessaan (s. 24) Wiik toteaa, että niitä Suomen murrealueita, joita kirjassa käytetään, ei ole tarkoitettu »ainoiksi oikeiksi». Lisäksi hän samassa toteaa, että opiskelijan on opittava yksi murrealueiden perusmalli. Kirjan teksti kuitenkin toimii toisin: se ei ole alueiden käsittelyssä johdonmukainen eikä opeta yhtä, vakiintunutta perusmallia. Välillä ovat käytössä alueiden maantieteelliset nimitykset ja välillä vakiintuneet murrealueiden nimitykset. Oman sekaannuksensa asiaan tuovat poikkeamat suomen kielen oikeinkirjoituskäytänteistä ison alkukirjaimen käytössä. Seuraavassa on muutamia esimerkkejä.

Länsi- ja itämurteiden rajasta on toteamus: »Tyypin välinen raja noudattaa pitkälti Suomen itä-länsi -rajaa» (s. 52). Kirjoittaja esimerkiksi puhuu länsisuomalaisista ja itäsuomalaisista murteista ja käyttää kieltä tarkoittamassa myös asuja Länsi-Suomessa ja Itä-Suomessa sekä länsisuomessa ja itäsuomessa (esim. s. 46 ja 128–129). Määrittelyt ja rajaukset Lounais-Suomi, Lounais-Suomen murre, lounais-suomi ja lounainen Suomi hämmentävät ja vaativat lukijalta tarkkuutta (esim. s. 41, 51, 118, 193–199, 205 ja 212). Milloin puhutaan maantieteellisestä alueesta, milloin murteesta?

Epäonnistuneita esimerkkejä maantieteellisten alueiden ja murrealueiden nimitysten väljistä käytöstä voisi vielä ottaa esille useita. Esimerkinä tästä on kartan 28 (s. 60) yhteydessä oleva rajaus savolaismurteiden itäisissä murteissa — onhan *nahkan*-edustusta myös laajasti pohjoismurteiden puolella. Edelleen kartan 30 kommentoinnissa (s. 62) kirjoittaja sanoo, että *puheta*-tyypin edustus toteutuu kahdella alueella, Itä- ja Pohjois-Suomessa. Kartan mukaan kirjoittaja laskee Pohjois-Suomen alkavan ilmeisesti jo Keski-Pohjanmaalta. Samoin Itä-Suomen alue on tämä kartan mukaan varsin laaja. Täsmällisempi murrealueiden mukainen sanallinen määrittely olisi antanut oikeamman kuvan.

Murrealueiden nimityksistä erikseen on huomattava se, että kirjoittaja käyttää määrittelyä Peräpohjan länsipuoliskossa eli meänkielessä (s. 77). On syytä muistaa, että nimitys meänkieli on viime aikoina ollut paljonkin esillä. Kielitoimiston sanakirja (s. v. *meänkieli*) määrittelee meänkielen Ruotsin Tornionjokilaaksossa puhuttavaksi suomea lähellä olevaksi kielimuodoksi. Tornion murre ja meänkieli eivät siis ole synonyymisiä. Totta on toki se, että varsin yleisesti myös Suomen puolella asuvat Tornion murteen puhujat käyttävät meänkielinenimitystä omasta kielestään.

KARTASTOKIRJA

Kartastokirjan vajaan sivun mittaisessa Esi-puhe-luvussa Kalevi Wiik tuo esille jonkin verran samoja asioita kuin Sano se murteella -teoksen alussa. Ainoa viittaus tähän teokseen on takakannen esittelytekstissä, jossa todetaan, että kartasto liittyy laajempaan saman kirjoittajan laatimaan teokseen »Sano se murteella: Minkälaisia suomen murteet ovat ja missä niitä puhutaan». Kahden samana vuonna ilmestyneen teoksen äärellä lukija pohtii niiden keskinäistä suhdetta:

Täydentääkö toinen toista? Miksi kartasto on erotettu julkaistavaksi vielä erikseen? Miksi tekijä ei ole heti alkuun erottanut kartastoa omaksi niteekseen? Esipuheessa ei ole myöskään viittausta vuoden 2004 julkaisuun eli kvantitatiiviseen tutkimukseen. Se kyllä mainitaan kirjallisuusluettelossa ja siihen on jonkin verran viittauksia karttojen yhteydessä.

Olen pohtinut oppikirjan ja kartastokirjan suhdetta ja vertailut teoksia. Käytän seuraavassa nimityksiä tekstikirja ja kartastokirja. Molempien kirjojen karttamäärä (291 ja 280) ja ryhmittely ovat lähes samantaiset. Kartastokirjan kartat ovat kooltaan isommat kuin tekstikirjan. Karttoihin liittyvissä teksteissä kirjojen välillä on eroja. Kartastokirjan selitysten alussa on seuraavanlaisia kysymyksiä: Kuinka murteissa sanotaan ja Missä päin Suomea sanotaan (esim. kartat 1–6).

Vertailu osoittaa, että paikoin kartastokirjan tekstiosuuksiin on otettu lisää sisältöä: on lisätty esimerkkejä sulkeissa (esim. kartta 15, 37, 38) sellaisiin kohtiin, joista ne tekstikirjan karttojen selityksistä puuttuvat. Näyttää siltä, että tällaiset lisäykset ovat tulleet sellaisiin karttoihin, joissa eri variantteja on suhteellisen vähän. Alueita on kommentoitu lisäämällä samaa sisältöä, joka varsinaisessa tekstikirjassa on leipätekstissä eli karttatekstin ulkopuolella (esim. kartat 13, 19, 64). Yksityiskohdista voidaan ottaa esille astevaihtelukuvausten erot. Kartastokirjassa mukana ovat myös vahva-asteiset muodot (esim. kartta 24). Murrealueiden nimitykset ja muut alueelliset nimitykset vaihtelevat kartastokirjassa valitettavasti samalla tavalla kuin tekstikirjassa. Myös lähdeviitteissä tulevat esille samat puutteet.

Kartastokirja ei mielestäni täydennä tekstikirjaa, vaan tuloksena on päällekkäisyys ja toisto. Mahdollisesti kartasto voi toimia eräänlaisena käsikirjana, jonka

sisällön dispositio ei kuitenkaan avaudu ilman jonkinlaisia perustietoja. Olisiko alun perinkin ollut oikea ratkaisu erottaa kartasto kokonaan omaksi osakseen ja jättää tekstikirja omakseen? Kahden teoksen rinnakkainen käyttäminen olisi saattanut olla hyvinkin käytännöllistä. Rinnastettuina Lauri Kettusen julkaisuihin se tarkoittaisi erillistä kartastoa yhtenä osana ja kaikkia muita, myös harjoitustekstejä, yhdessä.

LOPUKSI

Kieliasuun liittyvänä oikeinkirjoituksen isojen alkukirjainten käytön ongelmat tulivat esille murrealueiden nimitysten käsitteilyssä. Kokolainausmerkkien käyttö on suhteellisen väljä (esim. s. 140–143). Kaiken kaikkiaan kieliasun viimeistely olisi varmasti karsinut pois myös lyöntivirheiksi tulkittavat kohdat sekä sisällölliset lipsahdukset (esim. s. 121). Taitosta voi sanoa sen, että lukuisten karttojen ja tekstin loimitaminen ei ole aina kunnossa (esim. kartta 11, s. 45). Paksujen kirjojen teosten sidonnat valitettavasti olivat niin löyhiä, etteivät ne kestäneet sitä käsittelyä, jonka tämän tekstin kirjoittaminen vaati.

Yliopistojen suomen kielen opetus ja viime vuosina noussut murrebuumi tarvitsevat oppimateriaaleja ja aineistoja. Kotuksessa ja eri yliopistoissa etenevä digitointi tuo tallennettuja arkistoja entistä käyttökelpoisempaan muotoon, esimerkiksi verkko-opetukseen. Kuitenkin opettajilta vaaditaan oppimateriaalien työstämistä edelleen. Kalevi Wiik on osaltaan vastannut haasteeseen kokoamalla kirjoiksi tietoa suomen murteista. Monin kohdin olen edellä kuitenkin osoittanut, että vuoden 2006 kirjat ovat valitettavasti päässeet painoasuun monella tapaa keskeneräisinä, virheitä sisältävinä ja viimeistelemättöminä. Asioihin aikaisemmin perehtynyt voi niistä seuloa aineistoa esimerkiksi opetukseensa. ■

MARKETTA HARJU-AUTTI
Sähköposti: *etunimi.sukunimi@oulu.fi*

LÄHTEET

- KETTUNEN, LAURI 1940a: *Suomen murteet III. A: Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1940b: *Suomen murteet III. B: Selityksiä murrekartastoon*. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2005. <http://mot.kielikone.fi/mot/OUYO/netmot.exe>.
- LESKINEN, HEIKKI 1979: *Suomen murteiden historiaa I*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston suomen kielen viestinnän laitoksen julkaisuja 21.
- 1999: Suomen murteiden synty. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla* s. 358–371. Helsinki: Suomen tiedeseura.
- MANTILA, HARRI 1992: *Ei tääläkhän senthän jokhaishen sanhan hootakhan panna: Jälkitavujen vokaalienvälisen h:n variaatio peräpohjalaisissa murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 572. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAUNONEN, HEIKKI 1987: De finska dialekterna på Nordkalotten och deras förhållande till de andra finska dialekterna. – Kyösti Julku (toim.), *Nordkalotten i en skiftande värld – kultures utan gränser och stater över gränsen* s. 211–237. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- 1991: Till en ny indelning av de finska dialekterna. – *Fenno-Ugrica Suecana. Tidskrift för finsk-ugrisk forskning i Sverige. Journal of Fenno-Ugric Reseach in Sweden*. Nr 10. s. 75–95.
- RAPOLA, MARTTI 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. Kolmas painos. Tietolipas 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAARESTE, ANDRUS 1955: *Väike eesti murdeatlas. Petit atlas des parles estoniens*. Uppsala: Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien Nr. 28.
- WIIK, KALEVI 2002: *Suomalaisten juuret*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- 2004: *Suomen murteet: Kvantitatiivinen tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 978. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.